

РОЗВИТОК ДУХОВНОГО І ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

А Розкрита сутність понять «творчість», «творчий потенціал»; охарактеризовані дефініції творчості з позицій філософії, педагогіки, психології. Акцентована увага на тому, що майбутній лікар реалізує свої творчі можливості, духовний потенціал та професійні здібності не лише в предметній діяльності, а й у самому процесі його життя, самореалізації як засобі самоствердження.

Ключові слова: духовність; духовно-творчий потенціал; майбутній лікар; особистість; професійна підготовка; розвиток; самореалізація; творчість

Постановка питання. Під впливом суспільно-політичних трансформацій кінця ХХ – початку ХХІ ст. сталися значні зміни в медичній освіті, постали нові вимоги до якості та змісту професійної підготовки майбутніх лікарів. Модернізація вищої освіти зумовила інтенсивний пошук шляхів оптимізації процесу розвитку духовно-творчого потенціалу студентів; змінилися ціннісні орієнтири, виникла потреба в лікарях нового часу – у фахівцях із високим рівнем сформованості професійно значущих рис і духовно-творчого потенціалу, котрі здатні якісно й сумлінно виконувати свої професійні функції та соціальну роль. Духовно-творчий потенціал є невід’ємним складником професійної та загальної культури лікаря, одним із основних показників моральної і громадянської зрілості особистості професіонала із сукупністю взаємопов’язаних суспільно цінних рис, більшість із яких формуються у процесі професійної підготовки.

Основою формування особистості лікаря-професіонала є духовність, моральність, гуманність, на що спрямований гуманітарний аспект медичної освіти, який регламентує цілісний підхід у профілактиці та лікуванні захворювань, визначає характер взаємин: «лікар – пацієнт», «лікар – колеги», «лікар – родичі пацієнта», відтак – зумовлює поєднання особистісного і професійного розвитку майбутнього лікаря.

Актуальність теми посилюється як суспільними очікуваннями на професійно компетентних, гуманних, толерантних, високодуховних лікарів і необхідністю теоретичного обґрунтування процесу формування духовно-творчого потенціалу майбутнього лікаря в процесі професійної підготовки, так і потребою самої особистості у використанні внутрішніх потенційних ресурсів для професійного зростання й самореалізації.

Метою статті є висвітлення наукових поглядів на теоретичні витоки поняття «духовно-творчий потенціал»; характеристика дефініції творчості з позицій філософії, педагогіки, психології; з’ясування сутності духовно-творчого потенціалу особистості; окреслення специфіки процесу формування духовно-творчого потенціалу майбутніх лікарів під час професійної підготовки.

Огляд історіографії. Наукові підходи до вивчення феномену творчості розробили А. Асмолов, М. Барг, Г. Батищев, М. Бахтін, М. Бердяєв, В. Белов, В. Біблер, Д. Богоявленська, Т. Волобуєва, Дж. Гілфорд, Ю. Давидов, В. Димов, Б. Кедров,

І. Кон, І. Маноха, В. Моляко, Я. Пономарьов, А. Пуанкаре, В. Рибалка, В. Рибін, В. Роменець, В. Столін, З. Сіверс, Б. Сорокін, В. Степуна, Е. Торранс, А. Шумилін та ін. Проблеми розвитку творчої особистості вивчали філософи Б. Кедров, М. Ярошевський та ін., психологи О. Брушлинський, Л. Віготський, С. Рубінштейн та ін., педагоги В. Загвязинський, М. Каган, В. Кан-Калик, В. Краєвський, М. Поташич, С. Сисоєва, Т. Сущенко та ін.). Питання розвитку творчого потенціалу особистості висвітлені в працях Є. Адакіна, Б. Ананьєва, В. Андрєєва, Д. Богоявленської, І. Беха, Н. Бібік, Н. Білик, А. Брушлинського, Л. Веретенникової, М. Дяченко, В. Кременя, О. Леонтєєва, Е. Помиткіна, О. Пехоти, В. Рибалки, В. Риндак, В. Сластьоніна, В. Сухомлинського, О. Сухомлинської, Б. Теплова, О. Тихомирова, О. Чаплигіна, В. Шадрікова, О. Яковлевої, М. Ярошевського та ін. Проблему самосвідомості, що пояснює соціальну активність, вивчали багато вітчизняних і зарубіжних психологів (Е. Зеєр, Є. Климов, А. Маркова, Л. Мітіна, Ю. Поваренков та ін.). Методологічні аспекти формування самосвідомості як частини загальної проблеми розвитку особистості розглядали Л. Божович, І. Кон, В. Мухіна, О. Спіркін, І. Чеснокова, Є. Шорохова; закономірностям розвитку професійної самосвідомості присвячені праці В. Козієва, Ю. Кулюткіна, Г. Метельського та ін.

У ст. 4 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров’я» окреслені основні принципи охорони здоров’я: гуманістичну спрямованість, забезпечення пріоритету загальнолюдських цінностей над класовими, національними, груповими або індивідуальними інтересами, підвищений медико-соціальний захист найвразливіших верств населення. Професійна підготовка майбутніх лікарів має бути орієнтована на формування не лише лікарської компетентності, а й готовності випускників медичних ЗВО до участі в забезпеченні гармонійного розвитку фізичних і духовних сил, високої працездатності й довголітнього активного життя громадян, усунення факторів, що шкідливо впливають на їхнє здоров’я, на чому акцентується в «Загальнодержавній програмі розвитку первинної медико-санітарної допомоги на засадах сімейної медицини» та в Законі України «Основи законодавства України про охорону здоров’я». Підготовка майбутніх лікарів є важливою складовою вітчизняної системи освіти, концептуальні ідеї якої базуються на положеннях Конституції України, Державної

національної програми «Освіта» («Україна XXI століття»), «Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті», законів України «Про освіту» і «Про вищу освіту».

Особливості професійної підготовки лікарів висвітили українські та зарубіжні вчені: В. Андронов, О. Білібін, Ю. Віленський, І. Вітенко, О. Грандо, В. Дуброва, В. Менделевич, О. Орлова, Ю. Остраус, Л. Пиріг, Ф. Портнов, М. Тимофієва, О. Уваркіна, Е. Чугунова та ін.). Проблема формування гуманної особистості порушені в наукових працях Г. Балла, І. Беха, М. Євтуха, В. Кудіна, А. Суценка та ін. Проблема творчості привертала і продовжує привертати увагу багатьох учених, зокрема М. Бахтіна, Д. Богоявленської, Г. Буша, Т. Волобуєвої, Дж. Гілфорда, О. Лука, І. Манохи, В. Моляко, Я. Пономарьова, А. Пуанкаре, В. Роменця, З. Сіверс, В. Століна, Е. Торранса, А. Шумиліна тощо.

Розкриттю педагогічних і психолого-педагогічних аспектів творчого розвитку та самореалізації особистості присвячені наукові праці Б. Ананьєва, В. Андреева, Р. Брушлінського, Л. Дроздікової, В. Загвязинського, А. Маслоу, М. Махмутова, В. Моляко, В. Риндак, Ю. Сенько, С. Сисоевої, М. Скаткіна, Т. Суценко, В.Татенка, Т. Шамової, Н. Яковлевої тощо). Наявність суттєвого зв'язку між творчістю та саморозвитком особистості відзначали у своїх дослідженнях К. Абульханова-Славська, А. Асмолов, Ф. Баррон, Г. Батищев, М. Бердяєв, В. Біблер, Д. Богоявленська, В. Дружинін, І. Маноха, А. Меренков, Я. Пономарьов, К. Роджерс, Н. Роджерс, З. Сіверс, Т. Титаренко, Г. Шпет, М. Ярошевський та ін.

Незважаючи на наявність наукових праць, присвячених розвитку творчого потенціалу особистості, наразі, на наш погляд, ще недостатньо приділяється уваги специфіці розвитку духовно-творчого потенціалу майбутніх лікарів. Серед завдань, які нині стоять перед освітою, є всебічний розвиток людини як особистості й найвищої цінності суспільства, її талантів, розумових і фізичних здібностей; виховання високих моральних якостей; формування громадянина, здатного до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу.

Викладення основного матеріалу. Нині актуалізується проблема особистісного розвитку і творчої самореалізації кожного громадянина України, в тому числі й майбутнього лікаря, проте спостерігається певна невідповідність професійної підготовки майбутніх лікарів потребам суспільства у високо духовних і толерантних медичних працівниках; існують певні суперечності між сучасними потребами ринку праці в медичній галузі й соціальним замовленням, що зумовлюють необхідність професійної підготовки майбутнього лікаря, здатного до гармонійного саморозвитку та постійного самовдосконалення свого клінічного творчого мислення, самоаналізу та самооцінки власної діяльності, спроможного швидко й адекватно реагувати на потреби суспільства, бути професійно компетентним, духовно багатим, творчо активним.

Тому основною метою професійної підготовки майбутніх лікарів має бути створення педагогічних умов для професійно-творчого самовиявлення студентів-лікарів. Ця ідея

ґрунтується на принципі гуманізації професійної підготовки фахівця, здатного до реалізації власного духовно-творчого потенціалу, на основних положеннях провідних концепцій теоретико-методичних засад професійної освіти, на філософських розробках і наукових розвідках педагогів, психологів, соціологів.

Як стверджує український учений М. Згуровський, у сучасних умовах освіти стає актуальним суттєве оновлення змісту й методики навчання, «вже має діяти виключно креативна методика навчання, основою якої є принцип «створи», замість принципу «повтори» [6, с. 2]. Успішним у своїй професійній діяльності може бути лікар, який є духовно-творчою особистістю, здатною до неперервного особистісного саморозвитку і професійного самовдосконалення впродовж усього життя – людиною, яка реалізовується як професіонал і самостверджуючись як особистість, відчуває себе потрібною суспільству.

Від духовно-творчого потенціалу майбутніх лікарів нині залежить не лише якість виконання ними професійних функцій і соціальних ролей, але й рівень їхнього особистісного саморозвитку й професійного самовдосконалення впродовж усього життя. Одним із пріоритетних завдань гуманітарної складової сучасної медичної освіти є формування і розвиток активної, ініціативно-творчої, високоінтелектуальної, компетентної особистості майбутнього лікаря, який володіє професійним творчим мисленням, особливим філософсько-медичним світоглядом, готовністю до творчої самореалізації та постійного фахового самовдосконалення в умовах жорсткої професійної конкуренції.

У різних джерелах «творчість» має різні тлумачення. У науковій літературі це поняття трактують як «форму діяльності людини, спрямовану на створення якісно нових для неї цінностей, що мають суспільне значення, тобто важливих для формування особистості як суспільного суб'єкта» [9, с. 286], як «чинник і передумову свободи людини» [4, с. 142], як «мислення в його вищій формі, що проявляється як уява і яке виходить за межі відомих способів вирішення виниклого завдання» [11, с. 142]. Творчість – це продуктивна форма активності і самостійності людини, її результатом є наукові відкриття, винаходи, створення нових музичних, художніх витворів, розв'язання нових завдань у праці лікаря, вчителя, інженера та ін. [5, с. 282]. Найширше визначення творчості, на наш погляд, запропонували філософи. Із філософських і соціологічних позицій творчість – це характеристика людини, яка активно перетворює дійсність, об'єктивну і суб'єктивну.

У педагогічному енциклопедичному словнику творчість у контексті навчального процесу тлумачиться як «форма діяльності людини, спрямована на створення якісно нових для неї цінностей, що мають суспільне значення, тобто важливих для формування особистості як суспільного суб'єкта» [10, с. 286]. Творчість – це процес людської діяльності, результатом якої є створення якісно нових матеріальних і духовних цінностей, і яка оцінюється за своєю соціальною значущістю, новизною, оригінальністю, непов-

торністю, унікальністю. Це вища форма активності та самостійності діяльності людини.

Психолого-педагогічний аспект проблеми творчості, пов'язаний із виявленням і розвитком творчих рис особистості, з розробкою змісту засобів та умов організації та здійснення творчої діяльності студента, за яких конкретне явище є об'єктом, а окремих індивідів – суб'єктом. На відміну від філософського, у педагогічному аспекті вивчення феномену творчості значна увага звертається на новизну та суспільну значущість результатів творчої діяльності як основних її критеріїв. Таким чином, у педагогіці творчість розуміється як процес засвоєння матеріальних і духовних цінностей, створених людством, під час якого відбувається формування і розвиток творчої особистості.

Поняття «творчий потенціал особистості» в науковому просторі має різні тлумачення: обдарованість людини, здатність до активної самореалізації, прагнення до найвищих етичних ідеалів, сукупність можливостей реалізації нових напрямків діяльності суб'єкта творчості [2]; інтегративна властивість особистості, що характеризує міру можливостей здійснення творчої діяльності, готовності та здатності до творчої самореалізації і саморозвитку. Під потенціалом інколи розуміють і сукупність наявних коштів або можливостей, що можуть бути мобілізовані для досягнення певної мети, для здійснення планів, завдань тощо.

У філософському визначенні поняття «творчий потенціал особистості» є багатограним. Воно трактується як обдарованість людини, як здатність до активної самореалізації, як прагнення до вищих етичних ідеалів, як фонд і сукупність можливостей реалізації нових напрямків діяльності суб'єкта творчості [8]. Потенціал особистості, на думку українського філософа О. Чаплигіна, – це інтегральна ознака, що характеризує певний рівень зрілості її сутнісних сил як суб'єкта життєдіяльності і як індивідуальну цінність, що сприяє розширенню її можливостей в освоєнні своїх суспільних відносин і свого власного саморозвитку [13].

У педагогіці та психології творчий потенціал розглядається як сукупність умінь, навичок, можливостей, що визначають рівень розвитку особистості (Л. Москвичов, Р. Піхтовніков); як синтетична якість, що характеризує міру можливостей особистості, яка здійснює діяльність творчого характеру (М. Мартинюк, В. Овчиннікова); як соціально-психологічна установка на нетрадиційне вирішення протиріч об'єктивної реальності (Є. Колесніков). У психологічних розвідках трактування творчого потенціалу зводиться до прояву внутрішнього життя людини в процесі її взаємодії з іншими людьми (А. Ананьєв, К. Виготський).

Французький учений Ф. Полан трактував творчий потенціал особистості як прояв комплексу якостей людської волі, вважаючи, що чим організованіша й розвиненіша воля, тим більше сформований творчий потенціал [11].

Як стверджує В. Моляко, творчий потенціал складається з природних здібностей, спрямованості інтересів, загального інтелекту, швидкості засвоєння нової інформації, допитливості, бажання створювати щось нове, наполегливості, цілеспрямованості, працьовитості; зі швидкого

оволодіння вміннями, навичками, майстерністю виконання певних дій; здатності до реалізації власних стратегій і тактики вирішення різних проблем, завдань, пошуку виходу зі складних нестандартних, екстремальних ситуацій [9]. На думку таких учених, як Л. Виготський, В. Кан-Калик, Н. Кічук, М. Лазарєв, О. Матюшкін, С. Сисоєва, творчість безпосередньо пов'язана з розумовою діяльністю людини, якій належить вирішальна роль; творчість – це найважливіша форма людської практики, активізації потенціалу суб'єкта в процесі особистісних змін.

Розвиток творчого потенціалу майбутнього лікаря – це неперервний, цілеспрямований процес актуалізації задатків, здібностей, формування професійної самосвідомості, творчого підходу до вирішення поставлених завдань, розвиток клінічного творчого мислення та лікарського сприйняття дійсності. Складниками творчого потенціалу, на думку вчених Д. Богоявленської, Л. Новікової, С. Смирнова, є інтелект, розвинена творча уява, здібності, активність у самореалізації.

Особливої уваги заслуговує й позиція А. Деркача, який наголошує на тому, що пріоритетними характеристиками творчого потенціалу є творча спрямованість професійних інтересів, потреба в новаторській діяльності, здібність до новацій, високий рівень загального і деяких спеціальних видів інтелекту, здібність до формування асоціативних зв'язків, розвинена уява, сильна воляова регуляція поведінки і діяльності, самостійність, уміння управляти своїм станом, зокрема й стимулювати свою творчу активність. Учений вважає, що високий творчий потенціал, який виявляється в професійній діяльності, творчому пошуку, вмінні приймати ефективні і нестандартні рішення, прямо пов'язаний з рівнем професіоналізму особистості [1, с. 171].

Найважливішим складником творчого потенціалу є пізнавальна потреба як основа пізнавальної мотивації особи, яка проявляється в позитивному ставленні людини до новизни ситуації, в бажанні відкрити нове в звичайному. На думку В. Моляко, творча особистість, має вищий ступінь розвитку, підготовленості до конкретних видів діяльності, до життя в цілому, до зміни стилів поведінки, до пошуків виходу з кризових станів, до найбільш конструктивної, раціональної поведінки в так званих, граничних станах [9, с. 4].

Творчий потенціал особистості майбутнього лікаря – складне, багатогранне поняття, що об'єднує в собі всі основні характеристики особистості майбутнього фахівця, визначає міру його творчих можливостей. Під внутрішньою готовністю до творчості вчені розуміють здатність людини концентрувати творчі сили, під зовнішньою – почуття обов'язку, відповідальності, совісті. І це необхідно враховувати під час організації навчального процесу в університеті, спрямовуючи його на посилення мотивації до активної пізнавальної діяльності майбутніх лікарів, на розвиток їхніх творчих здібностей і професійних навичок.

Особливої уваги заслуговує думка В. Александрової про те, що «об'єднання свідомості та підсвідомості через духовність дозволяє особистості досягти надзвичайної сили натхнення, піднятися на вершину творчості» [2, с. 45].

Адже структура духовного потенціалу складається з можливостей суб'єкта, які ще не розвинені в творчі здібності; із внутрішніх (суб'єктивних) можливостей, які активізують реалізацію творчих здібностей; характеру впливу суб'єкта на предмет творчості. На думку М. Кузнецової, творча особистість, перш ніж зробити якоесь новаторське перетворення в об'єктному світі, в першу чергу повинна сама в собі створити особистість, має відповідним чином змінити свій суб'єктивний світ. Як зазначає дослідниця, духовність є показником норми, цілісності та повноти розвитку особистості, свідченням реалізації та розкриття важливих властивостей людини, її творчого потенціалу. Рівень духовної спроможності особистості є універсальним критерієм творчості [7].

Кожна людина займається творчістю за умови не механічного, а творчого підходу до виконання своєї діяльності й прагнення вдосконалити її, збагатити чимось новим. Тільки тоді, коли людина починає творити саму себе і позитивно перетворювати, змінювати світ навколо себе заради добра, діючи згідно з загальнолюдськими законами, цінностями й життєвими орієнтирами, – лише тоді вона по-справжньому, у повному сенсі відчуває себе людиною. Творчість особистості стає універсальним способом її самореалізації. А формування і розвиток духовно-творчого потенціалу майбутнього лікаря є одним із векторів загальної медичної підготовки.

Духовно-творчий потенціал особистості став предметом ґрунтовних досліджень В. Вербеця. Означений феномен учений визначає як цілісну соціально-психологічну структуру особистості, що інтегрує в собі психофізіологічні, історико-генетичні, інформаційно-енергетичні, інтелектуально-творчі, морально-етичні та соціально-кваліфікаційні елементи [3]. Учений наголошує на труднощах становлення та розвитку духовно-творчого потенціалу студентів: відсутність педагогічної цілеспрямованості; велика дистанція між педагогічними й духовно-творчими завданнями; акцент на методику авторитарної педагогіки в навчально-виховній роботі, яка певною мірою обмежує соціальну активність та творчу енергію майбутнього фахівця й створює дистанцію між морально-етичним полем особистості та середовищем закладу вищої освіти.

Назимок Е. В., Іванушко Я. Г., Пасько Т. В. Развитие духовного и творческого потенциала будущих врачей как педагогическая проблема.

А Раскрыта сущность понятий «творчество», «творческий потенциал»; охарактеризованы дефиниции творчества с позиций философии, педагогики, психологии. Акцентировано внимание на том, что будущий врач реализует свои творческие возможности, духовный потенциал и профессиональные способности не только в предметной деятельности, но и в самом процессе его жизни, самореализации как средстве самоутверждения.

Ключевые слова: духовность; духовно-творческий потенциал; будущий врач; личность; профессиональная подготовка; развитие; самореализация; творчество

Nazymok Ye. V., Ivanushko Ya. G., Pasko T. V. Development of Spiritual and Creative Potential of Future Doctors as a Pedagogical Problem.

S This paper is about essences of the concepts of «creativity», «spiritual and creative potential»; it gives definitions of creativity from the standpoint of philosophy, pedagogy, psychology, puts emphasis on the fact that the future doctor uses his/her abilities, creativity and spiritual potential both in professional activities and in the very process of life, as a means of self-assertion, self-expression and self-development.

Key words: spirituality; spiritual and creative potential; creativity; future doctor; personality; training; development; self-realization; self-improvement; creativity

Висновки. Отже, для формування духовно-творчого потенціалу майбутніх лікарів і його неперервного розвитку необхідно створити педагогічно комфортне освітнє середовище, максимально наближене до професійного (що насправді успішно реалізовується) й особливу увагу приділити організації педагогічної співпраці та забезпеченню духовно-творчої взаємодії викладачів і студентів у процесі професійної підготовки. Творчі можливості людини реалізуються не тільки в предметній діяльності, а й у самому процесі її життя, самореалізації як засобі самоствердження, самовираження і саморозвитку. Потенційні можливості та внутрішні ресурси особистості є невід'ємними складниками процесу її творчого саморозвитку. Саморозвиток – це не спонтанна актуальність, а вмотивований творчий процес розкриття й розвитку реальних і потенційних здібностей, свідомої самоосвіти та самовиховання особистості майбутнього лікаря.

Список використаних джерел

1. Акмеология: учеб. пособ. / А. Деркач, В. Засыкин. СПб: Питер, 2003. 256 с.
2. Александрова В. Г. Возрождение духовных традиций гуманной педагогики. Педагогика, 2008. № 6. С. 14.
3. Вербець В. В. Теоретико-методологічні засади формування духовно-творчого потенціалу студентської молоді: дис. докт. пед. наук: 13.00.01. Рівне, 2005. 495 с.
4. Гагин Ю. А. Концептуальный словарь-справочник по педагогической акмеологии: учеб. пособ. Изд. 2-е. СПб., СПбГУПМ, Балт. пед. академия, 2000. 222 с.
5. Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А. Краткий психологический словарь: Личность, образование, самообразование, профессия. Мн.: Хэлтон, 1998. 399 с.
6. Згуровський М. З. Вища технічна освіта і Болонський процес. Доповідь на Всеукраїнській нараді ректорів вищих технічних навчальних закладів 17–18 березня 2004 р., м. Харків. Київський політехнік, 2004. № 12. № 2.
7. Кузнецова М. А. Творчество как атрибут человеческого бытия: автореф. дис. ... докт. филос. наук: 09.00.13. Волгоградский гос. ун-т. Волгоград, 2012. 43 с.
8. Мартинюк І. О. Творчий потенціал і самореалізація особистості / Психологія і педагогіка життєтворчості. К., 1996. 792 с.
9. Моляко В. О. Психологічна теорія творчості. Обдарована дитина. 2004. № 6. С. 2–9.
10. Педагогический энциклопедический словарь / Гл. ред. Б. М. Бим-Бад; Редкол.: М. М. Безруких, В. А. Болотов, Л. С. Глебова и др. Москва: Большая Российская энциклопедия, 2003. 528 с: ил.
11. Проблемы научного творчества: сб. аналит. обзоров / Академия наук СССР. Институт научной информации по общественным наукам; авт. обзоров А. Н. Лук; отв. ред. А. И. Воронин. М., 1980. 228 с.
12. Словарь-справочник по педагогике / авт.-сост. В. А. Межериков; под общ. ред. П. И. Пидкасистого. Москва: ТЦ Сфера, 2009. 448 с.
13. Чаплигин О. К. Творчий потенціал людини як предмет соціально-філософської рефлексії: дис... докт. филос. наук: 09.00.03 / Харківський нац. автомоб.-дорожн. ун-т. – Харків, 2001, 428 с.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 28.02.2018